

Марина Младеновић 821.163.41.09-34:398:[088:929 Ivković M.
Митровић 821.163.41.09-34:398:[929 Čajkanović V.
Институт за 821.163.41.09-34:398:[929 Čajkanović V.
књижевност и уметност¹ 821.163.41.09-34:398:[929 Belić A.
Београд, Србија 821.163.41.09-34:398:[811.163.41'28

**ЗБИРКА НАРОДНИХ ПРИПОВЕДАКА
МИЛОША ИВКОВИЋА
У СВЕТЛУ САВРЕМЕНЕ ФОЛКЛОРИСТИКЕ**

Милош Ивковић (1880–1950), филолог и дијалектолог, забележио је 19 народних приповедака (АСАНУ–ЕЗ–134) у Ресави, у периоду 1903–1905, у селу Стрмостену и у Свилајнцу, од три казивача. Збирка је била предмет различитих дијалектолошких и лингвистичких анализа. Све приповетке су акцентоване и штампане у *Српским народним приповеткама* (1927) скоро без измена, што је, гледајући зборник у целини, реткост и наводи на закључак о изузетно позитивном односу Веселина Чајкановића према Ивковићевом раду. Ипак, ниједна од Ивковићевих приповедака није укључена у антологију *Чудотворни прстен* (1929). У раду се испитују имплицитни и експлицитни ставови Александра Белића и Веселина Чајкановића према Ивковићевој збирци; однос фолклористике и дијалектологије, односно бележења језичких факата и одсуства ситуационог контекста приповедања у Ивковићевим записима. На одабраним примерима анализирају се одлике приповедања три Ивковићева казивача, њихови приповедачки поступци, одлике индивидуалног стила, као и путеви трансмисије народних приповедака из усмених у писане изворе и обрнуто, у оној мери у којој то грађа допушта. У раду се откривају ограничења грађе која се перципира као 'аутентична' јер је подређена дијалектолошким захтевима, али се истовремено указује на могућности проучавања појединих аспеката о којима не можемо говорити када су у питању друге збирке из истог периода, а које су део уобичајеног фолклористичког корпуса.

Кључне речи: српске народне приповетке, дијалектолошка грађа, Етнографска збирка, Архив САНУ, Милош Ивковић, Александар Белић, Веселин Чајкановић, Вук Караџић, Грујо Механџић.

¹ Рад је настао у оквиру делатности Института за књижевност и уметност у Београду који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Име Милоша Ивковића (1880–1950) познато је и значајно у науци о језику.² Рођен је Осијеку, а радио је као гимназијски професор. Чајкановић бележи: „Професор Милош Ивковић је стручњак за фонетику и дијалектологију” (1999: 458). Приповетке које се налазе у збирци АСАНУ–ЕЗ–134–1 (укупно 19) забележене су у Ресави, у селу Стрмостену и у Свилајнцу од три казивача: старца Миладина Живковића из Стрмостена (1, 10, 11, 12, 13, 14, 15); старца Милана Бошковића из Стрмостена (2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) и Степана Тоскића из Свилајнца (16, 17, 18, 19). Чајкановић је у *Српском етнографском зборнику* (1927) штампао све осим последње, и то зато што је недовршена, што посредно говори о томе да је његов материјал вредновао веома високо. У једном случају штампао је варијанте истог приповедног типа, међу којима нема већих сижејних и тематско-мотивских разлика (Ч 83 и Ч 84). Приповетке су записане црним мастилом на 41 листу. Све су акцентоване и штампане у *Српским народним приповеткама* без измена³, што је, гледајући зборник у целини, реткост и такође сведочи о изузетно позитивном односу Чајкановића према Ивковићевом раду. Ивковић је послао и три народне епске песме из Ресаве. У *Фолклорно-дијалекатским прилозима* објављене су лирске песме које је сакупио 1907. као примере косовско-ресавског дијалекта.⁴ У Горњој Ресави је 1910. поново сакупио дијалекатски материјал за рад *Особине горњоресавскога говора*, чији се рукопис чува у АСАНУ.⁵ У њему је описао фонетске, морфолошке и синтаксичке особине говора, а посебну пажњу посветио је акцентуацији. Укратко – Ивковић закључује да описани дијалекат има дуги и кратки силазни акценат и још један експираторни (иктус); постоје само предакценатске дужине, али не и постакценатске.

У време када је Академији послао записе (1906) био је „свршени студент филологије”. Остао је запамћен као један од оснивача *Прилога за књижевност, историју и фолклор*, а објављивао је у *Јужнословенском филологу*, као и у другим публикацијама. Био је ученик Александра Белића, који га је

² Најкомплетнија биографија, базирана на оригиналним личним документима, објављена је у раду Зорана Живковића Христића (2011).

³ У приповеци бр. 13 Чајкановић је прецртао, односно цензурисао, да је жена имала белег „код неприлике близу”, што је једина интервенција у целом материјалу.

⁴ Дијалектолошки коментар ове Ивковићеве збирке песама дао је Душан Јовић у свом опису трстеничког говора (Јовић 1968: 14–15).

⁵ АСАНУ–ИЗ–15050/II–1–6.

управо и запазио у време када је био укључен у рад Етнографског одбора и сакупио приповетке у Ресави, у периоду 1903–1905 (Живковић Христић 2011: 170). Његов каснији рад везан је за пропагандне активности усмерене ка Старој Србији и Македонији, што је спадало у домен интересовања и других сарадника Етнографског одбора на сакупљању народних приповедака – његових савременика.

Лингвиста, преводилац и дипломата Милош Ивковић задужио је нашу науку и културу сакупљањем дијалекатског материјала из разних крајева Србије, затим прикупљањем српских народних приповедака и песама, као и прикупљањем материјалних и духовних вредности српске културе у новоослобођеним српским крајевима у оквиру делатности Друштва за проучавање ослобођених српских области, чији је секретар био (СТИЈОВИЋ 2013: 417).

У биографији Милоша Ивковића преплићу се наука и политика. Боравио је у Скопљу, где је предавао у гимназији и на Филолошком факултету, а уређивао је гласила као што су *Српски гласник* и *Стара Србија*. Иза његовог чланка „Акцентски системи српско-македонских говора”, објављеног у другом броју *Јужнословенског филолога*, стоје побуде везане за национално-политичка и државотворна опредељења карактеристична за то време (РЕМЕТИЋ 2013: 14–15). Радио је за Министарство спољних послова као шеф Одељења за штампу, конзул у Риму и главни архивар.

Ивковићева збирка народних приповедака значајна је као предмет дијалектолошких проучавања, а у историји рецепције науке о језику има углавном позитиван статус. Асим Пецо и Бранислав Милановић, аутори студије *Ресавски говор*, оценили су да је Ивковић „верно преносио на хартију говорну реч Ресаваца” (1968: 251), на основу његових записа штампаних код Чајкановића. Приповетке у Ивковићевој рукописној збирци, Павле Ивић оцењује као добро записане и акцентоване, те напомиње да у њој нема никаквих коментара и закључака, као и да фонетске нијансе нису обележаване (2001: 144). Рада Стијовић користи Ивковићеве записе народних приповедака у проучавању замене инфинитива да-конструкцијом у горњоресавском говору, те закључује да је у његовим записима инфинитив присутан,

седамдесетих година двадесетог века био је у повлачењу⁶, док је почетком двадесет и првог века потпуно нестао (2013: 427).

У начину записивања и акцентовања текстова имао је помоћ Александра Белића, што се види из њихове преписке.⁷ Белић му је саветовао на шта да обрати пажњу, јер је уочио одређене грешке у Ивковићевом материјалу, а обећао му је и: „Када се кроз 3–4 недеље састанемо, ја ћу Вам објаснити акцентуацију левачкога дијалекта и Ви ћете видети како строгу систему она представља” (према Живковић Христић 2011: 195). Судећи по овим информацијама, постоји могућност да је Ивковић накнадно прилагођавао своје записе „строгој” акцентуацији на коју је упућен од стране свог ментора, те да је ово пример како акцентована грађа може одавати погрешан утисак по питању рефлектовања квалитета говорног догађаја.⁸ У истом писму Белић пише да му враћа народну причу са примедбама и апелује: „Што год више народних приповедака можете да забележите, Ви их бележите, ма због тога ништа друго не урадили. Не чини ништа, ако је дотична приповетка већ где штампана, јер је за нас она интересантна са језичке стране, а тако је до сада нико није ни мислио штампати” (према Живковић Христић 2011: 200). Писмо је датирано на 1904, а приповетке су 1906. послате Академији (и, могуће, ’поправљене’ према Белићевим сугестијама). Водећи се дијалектолошким принципима на које га је упутио Белић, Ивковић није бележио контекст записивања, јер то није био

⁶ То је био разлог да дијалектолози Асим Пецо и Бранислав Милановић, аутори монографије *Ресавски говор*, посумњају у аутентичност – питање које се стално потеже у вези са деветнаестовековном грађом – Ивковићевих записа, док Рада Стијовић губљење инфинитива види као аналитичку појаву која се развија током претходног века. „Пола века касније Пецо и Милановић ће исказати извесну дозу резерве када је у питању репрезентативност информатора због великог броја потврда за инфинитив у Ивковићевим приповеткама. Изразиће и сумњу у то да приповетке одражавају стање у целом ресавском говору, јер је ’Ивковић имао за информаторе само три старија човека’” (Стијовић 2013: 422).

⁷ АСАНУ–ИЗ–15050/IV–4

⁸ У другој половини 20. века одређене струје у фолклористици (пре свега етнопоетика) тежиле су да старијим записима усменог текста врате ’глас’. Верно забележен казивачев говор (захваљујући дијалекту) ствара илузију да је такав поступак заиста могућ. Ипак, у Ивковићевој збирци нема никаквих коментара приповедача, уметнутих једноставних облика, проширених уводних и завршних формула и других сличних обележја говорног догађаја, или било чега другог што би упућивало на околности приповедања. Како је сакупљач тај који приликом писмене текстуализације доноси одлуку о томе где приповетка почиње, а где се завршава, постоји могућност да је ове елементе Ивковић намерно изоставио, тежећи ’чистом’ дијалектолошком тексту (поред, наравно, могућности да наведених елемената нема јер приповедачи нису били склони експликативном, референцијалном или моралистичком тону). Ивковићеве записи стварају утисак ’аутентичности’, која је дуго била у фокусу фолклористике.

предмет његовог истраживања, већ само податак о томе ко је казивао приповетку. У писму Академији од 21. 3. 1906.⁹ Ивковић напомиње да умотворине шаље за *Српски дијалектолошки зборник*. Грађа је била подређена интересима дијалектологије, али је Ивковићев рад резултирао фолклористички вредним записима.¹⁰

Сам Белић, који је Ивковићу саветовао да прикупи што више приповедака, народне умотворине није видео као најбољи извор за прикупљање дијалектолошки релевантних података, дајући следеће образложење:

Путем питања и бележења народних умотворина обично се не постижу резултати, које бисмо желели постићи у таквим случајевима. И у једном и у другом случају сељаци удешавају свој језик према ономе што се њима чини да је нормално, варошко, отмено. Узалуд сва објашњења, да такав језик није потребан, да је једино потребно да они говоре својим језиком. Они то никад не разумеју. Они који разумеју или су већ прошли кроз школе или кроза свет, те је вредност њихова материјала већ условна. Особито не треба тражити за ове сврхе да сељак диктира причу или нешто слично. Само дотле докле он тако прича, да и не примећује да то чини ради самога језика, темпом обичнога говора, његов ће материјал вредети; иначе – у врло ретким случајевима (Белић 1905: XXXIV).

На крају студије поново истиче: „(...) ма како мало ко од приповедача да познаје варошки језик, већ због тога што мора мало спорије да говори, да би се што говори могло записати, он удешава свој говор, ако не према варошком језику, оно бар према ономе како он мисли да тај језик треба да изгледа” и упозорава:

Још је много већа опасност с друге стране, са свим независно од ове. То је утицај начина говора онога ко приповетку или песму

⁹ АСАНУ–ЕЗ–375–27.

¹⁰ У 19. веку појавиле су се дијалектолошке збирке Ваљавца, Плохла, Микуличића и Строхала са хрватског терена. И други сарадници Етнографског одбора, попут Николе Јакшеца (АСАНУ–ЕЗ–4–3) и Михаила Ризнића (АСАНУ–ЕЗ–83а), бележили су приповетке у дијалекту. Док је у Хрватској пажња била усмерена на кајкавско наречје, у Србији се као продуктиван терен показала јужна и источна Србија, што је вероватно последица неке врсте егзотизације терена, као и пропагандно-политичке ситуације у Србији. Олаф Брок у *Die Dialekte des südlichsten Serbiens* (1903) „објављује (Даничићевом латиницом) данас веома драгоцене фолклорне записе” (Сикимић 2020: 592), док Александар Белић у студији *Дијалекти источне и јужне Србије* (1905), а затим и Маринко Станојевић у студији *Северно-тимочки дијалекат* (1911) доносе низ дијалектолошких записа народних приповедака из ових крајева.

донесе и језика тако донесених умотворина у новој средини (...) На тај се начин одомаћују у некој приповеци многе речи других, туђих дијалеката које се доцније у њима стално понављају, ма их и не разумевали они који их употребљавају (1905: 657).

Белићеве речи посредно откривају факторе који су могли утицати на бележење народних приповедака, а посебно присуство некога ко их бележи у „научне сврхе”.¹¹ Такође, оне откривају и понешто о процесу трансмисије грађе, усвајању језичких средстава других приповедача, поштовање њихове интерпретације,¹² које Белић види као контаминацију, посматрајући ствари из дијалектолошке перспективе, а не као саставни део извођења усмене приповетке. Б. Сикимић је показала на примеру дијалектолошког рада Маринка Станојевића да је Белић био вођен ставовима заступљеним у тадашњој дијалектологији, према којима би требало „(...) занемарити могуће језичке утицаје са стране и заправо реконструисати неко хипотетичко, идеално стање 'чистог' говора” (2016: 131).

За разлику од других збирки српских народних приповедака из овог периода, у којима често доминирају шаљиве приповетке, овде само једна припада том жанру у ужем смислу – бр. 12 (Ч 120), у којој је хумор базиран на мужевљевом страху да ће га опећи коприве док обавља кућне послове са женом. Блиска је типовима приповедака о будаластом човеку и његовој жени АаТh 1405–1429, у којима је жена обично лења, док је овде приказана као вредна. У другима се јављају хумористички елементи – приповетка бр. 8 (Ч 102) тематизује идеју да је пас поузданији од жене, али у комбинацији са мотивом спасавања душе од ђавола.¹³ У њој ђаво обећава побратиму да ће му дати торбу пуну пара ако поведе са собом неког верног. Први пут поведе жену, а она покуша да га убије на наговор ђавола. Следећи пут с њим пође куче, те је ђаво морао да му да паре. Блиска је приповеткама о човеку који лукавством избегне да прода душу ђаволу (АаТh

¹¹ Удешавање говора према „варошком језику” могло би да буде и последица поштовања жанра, с обзиром на то да се може приметити разлика у стилу у записима народних бајки, новела и легендарних прича, забележених обично високим стилем, у односу на нпр. шаљиве приповетке или приче о животињама које се најчешће бележе разговорним стилем.

¹² Џон Најлс говори о усменој традицији као афективној, наглашавајући да термин није употребљен сентименталистички, већ дескриптивно, те да се односи на особину приповедача да се према својим претходницима односе са поштовањем (Niles 1999: 179–180).

¹³ Приповетка бр. 17 насловљена је „Богородица и ђаво”, али заправо жена посредно спасава мужа од ђавола одлуком да оде у цркву да се помоли.

1170–1199 + 921В). Приповетке бр. 16 (Ч 94) и 19 приповедача Стевана Тоскића могу се одредити као шаљиве новеле, јер садрже шаљиве елементе захваљујући пародијском поступку у грађењу јунака. Збирку највећим делом чине бајке, новеле и легендарне приче, иако се из записане грађе не може закључити ништа о томе да је неки од три приповедача поседовао афинитет према одређеном жанру (приповетке бр. 9 и 10 под насловом „Слуга и три савета” варијанте су истог типа, записане од два различита приповедача). Видо Латковић сматра да је Миладин Живковић углавном причао новеле, а Милан Бошковић легенде (1987: 52). Разлике у приповедачком поступку и композицији такође нису нарочито истакнуте, иако постоје. Записи су средње дужине, нема хипертрофирања композиционог склопа, нагомилавања мотива нити дугачких стилизованих описа који су најчешће последица стилизације записивача или другог лица које је учествовало у публиковању грађе. Као што је раније истакнуто, могу се приметити неке одлике индивидуалног стила приповедача, иако се овакви закључци увек морају узимати с резервом. Приповедач Милан Бошковић склон је обликовању сижеа према оним конститутивним елементима који су неопходни, док се оно што није кључно за причу – изоставља. Најјасније се ова одлика види поређењем његове варијанте (бр. 9 = Ч 83) приповетке „Слуга и три савета” (АаТh 910В) са варијантом другог приповедача – Миладина Живковића (бр. 10 = Ч 84).¹⁴ Реч је о типу у којем непоштено плаћени слуга купи три корисна савета.

Служио човек служио, има две три године дана, па-кад-пошо, он каже газде: „да ми платиш!” „Јел-по волиш да-ти-дам три дуката алалом него-твои сто дуката арамом?” Каже: „дај-ми три дуката алалом, немо-ми ништа арамом.”¹⁵

Био-је човек у рату заробен, па-је-дуго пода-турске шака био; јербо-се-нађе неки-поп па-откупи исто тога роба да-га-служи он за-три године бес-пара. Кад-се-навршило три године, он се замолио попу да га пушти д-иде свои кући, и-он му-га отпусти. Слуга-се казао исто своєм попу: да ми даш штогођ трошка док-идем кући? И он му да три дуката, и-тако-му-је казао (...)¹⁶

¹⁴ Због дужине цитата наводимо их неакцентоване, с обзиром на то да је реч о грађи која је доступна, односно објављена код Чајкановића у потпуно истом облику као у рукопису.

¹⁵ АСАНУ-ЕЗ-134-1-9

¹⁶ АСАНУ-ЕЗ-134-1-10

У првој варијанти се концизно износе основне информације, а сиже приповетке се сигнализира пословицом „Боље три дуката алалом, него сто дуката арамом”.¹⁷ У другој варијанти се објашњава на који начин је човек дошао у службу под неповољним околностима и одмах на почетку се наводи да је дуго био ратни заробљеник. Зато ће у првој приповедач накнадно морати да објасни јунакову ситуацију, у разговору са трговцем којег среће на путу до куће; „Био-сам заробен дваес година, па-идем кући, не-знам има-л неки жив нема-ли?”. Ако би се изоставио мотив дугог одсуствовања од куће, не би било јасно како човек након „две три године” службе не зна да има одраслог сина. На крају приповетке први приповедач каже да се човек сетио савета и у последњем, драматичном тренутку, након два замаха секиром, избегао да убије сина, да би ујутру сазнао истину од своје жене:

(...) е, легли они да спавау момак и-баба. Он оће д-убие тога човека. Узне сикиру па-се-дигне, па-замаши једанпут, па-пусти; па-замаши други пут па-пусти; па-се-сети шта-му-је она казао, па-мануо. Кад-ујутру диго-се та човек па-отидне. Он упита бабу: „оћу нешто да-те-питам, да-ми-кажеш: каки-ти-је ова човек што-дође па отиде?” „Е, каже, кад-питаш право да-ти-кажем!” па-се-заплакала. „То-ми-је син; кад-ми-старац отишо у-војску, ону ноћ-се родио, па-сам-га-одранила, па-то-ми старац оставио славу и закон у-кућу.”¹⁸

После сат вечере дошо-је човек други, па-је-лего код-исто те жене у-губер, и-он-је премислио да-је-то неки курвар, и-тако изишо напоље, и-узо-је секиру споља да-убие тог-човека. Кад-је-увишо сас-секиру у кућу, он-се сетио да-је-дао и-трећи дукат да-не-ради што помисли, да-остави за-у-јутру. И-спавао-је мирно како треба. Кад-је-било у-трећи петли, а-свој син од-мајке диго-се из-губера, па-је-овако мајке говорио: „ти, мајко, да-припремиш мало фруштука што-је-дао Бог, да-путнику даш ручак; неће бит, мајко, згорега; биће има трошка, а-биће-и-нема, путник-је даљни, нека-руча па-нек-иде, а-ја-ћу у-меану!” Јербо одма тај мајка готви ручак за-путника, и-тај путник беше усто, и-тај мајка му дала чашу и-две ракие. Тад говори путник те-исто жене: „а-бога-ми, ги-је тебе муж?” И-она тако-му казуе: „погино-је у-тем рату и-у-тем.” „Бога ти, колико година има откад-ти погино човек?” „Кад-ме-питаш право-да-ти-кажем: двадесет и-три године. Ово ми дете у-трбу остало кад-је-он погино”. Тад говори путник: а-би-ли моћ познат твоєга мужа?” А-изговара жена: не-би могла да-га-познам, он-је сада иструлео,

¹⁷ Варијанта овог типа налази се код П. Мирковића у АСАНУ–ЕЗ–21–4, под насловом „Боље је три дуката хаалом, него три хиљаде харамом”.

¹⁸ АСАНУ–ЕЗ–134–1–9

то-је одамно време било.” „А-Бога-ти, јел-имао твој муж кваку белегу на-себе?” Тај говори жена: „кад-ме-питаш, право-ћу-ти кажем; имао-је мадеж на-десну руку, више-лакти, толико чупе имала”. И-тај-је он засукао своје рукаве: „јел-је-оваки мадеж био?” И-она-се ту много затешкала што-он-се није казао у-вечер, но-тако ноћио на-рђавем конаку.”¹⁹

Приповедач друге варијанте много већу пажњу придаје детаљима, објашњењима, развијању појединих мотива, али и приповедачким поступцима – нпр. наводи се тачан број година одсуства; приповедач двапут истиче да је секира којом је јунак хтео да убије младића стајала напољу; инсистира на мотиву гостопримства (син говори мајци да припреми храну за далеког путника, па је она припрема, а приповетка се завршава њеним кајањем што претходне вечери није боље угостила путника); јунак, за разлику од претходне варијанте, први схвата да је младић у ствари његов син, али не открива то својој жени, већ је наводи да га препозна по белегу.

У приповеткама се јављају различити видови фантастике, што је у корелацији са жанровском структуром збирке и мањим бројем шалјивих приповедака. Ова особина посебно долази до изражаја код приповедача Милана Бошковића. Чак и у оним случајевима где је могло доћи до рационализације задржавају се фантастични елементи. Нпр. у приповеци бр. 4 (Ч 92) „Сиромах постао цар” човеку Свети Илија даје избор да ли жели да буде богат у младости или старости, а касније му у низу несрећних догађаја ала отима дете. У појединим варијантама овог или сродних типова (АаTh 938В + 938) избор поставља некакав човек, а дете краде мечка. У његовим приповеткама фреквентно се јавља лик брата – било да се ради о завађеној браћи (бр. 2 = Ч 58, 6 = Ч 79), ђаволу као неверном побратиму (бр. 8 = Ч 102) или брату који спасава децу своје сестре уз помоћ Свете Петке (бр. 5 = Ч 167). У приповеци бр. 3 (Ч 47), која припада типу АаTh 506, на почетку се наводи да је цар имао два паметна и лудог сина. Луд син потроши новац на сахрану мртваца, откуп девојке од Турака и мрежу за рибу. Када оде да лови рибу, нађе писмо од Миреве девојке. Оде да је испроси, међутим њена браћа су ђаволи, који му откину месо кад се изљубе с њим, па га зацеле. Врате се сви цару – луди брат наследи царство. Браћа се помињу на почетку само како би се у опозицији истакао луди брат, те се ликови друге двојице даље не развијају, што је случај

¹⁹ АСАНУ-ЕЗ-134-1-10

и са другим елементима приче – посебно мотивима спасавања девојака и захвалног мртваца, због чега је Чајкановић за ову приповетку рекао да је „непотпуна и збуњена” (1999: 511). У овом примеру види се и склоност према увођењу лика брата у сижејни склоп (главни лик је луди брат, а Мирева девојка има браћу ђаволе), а изостављање делова приче кулминирало је у тој мери да су изостављени и конститутивни елементи, што је утицало на то да приповетка делује нејасно, односно „збуњено”. У фонду српских народних приповедака, посебно шаљивих, често се јавља сиже о три брата, од којих је један ’луд’, а друга два ’паметна’. Несмотрени или нелогични поступци ’лудог’ брата увек доводе до позитивног исхода. Просидба ђаволске сестре приказује градиционо као један у низу лудих поступака царевог сина, захваљујући којима ће добити царство („’Зар немаде ти ниђе да нађеш девојку по мое земље но вотиде код ђавола д-узнеш његову сестру?’”).

Лик ђавола (једног или више њих) јавља се у неколико приповедака, не само овог већ и друга два приповедача, при чему може имати улогу да искушава јунаке (бр. 6, 8, 14, 17), када постаје и главни покретач заплета. У другим пак приповеткама ђаво може нехотице помоћи јунаку, откривајући у разговору са другим ђаволима окупљеним испод дрвета чудесни лек јунаку који се крије на дрвету (бр. 2, 13). У Бошковићевим приповеткама се такође често јављају ликови светитеља (Свети Илија, Света Петка, Свети Јован), али је занимљиво да се у хијерархији суђенице постављају изнад њих – „’Јеси, каже, видо, Јоване, она ће девојка да-рани онога што плаче на брв’ ’Распиши, Господе, ако знаш шта је Бог, да не рани она девојка онога уљу.’ ’Суђенице судиле, нисам ја крив.’”²⁰, што, заједно са другим одликама његових приповедака, показује да није реч о наглашеној христјанизацији, већ се свеци стављају у исти ред са алама, ђаволима и суђеницама. Ликови и мотиви, као и блискост са етиолошким предањима и народним веровањима у овој збирци, а највише у приповеткама Милана Бошковића, блиски су погледу на свет у којем доминира народна религија.

Приповедач Миладин Живковић је за две приповетке имао Вукову збирку као узор – варијанте „Син и ђаволски занат” (бр. 14 = Ч 25) и „Права мука не гине” (бр. 15 = Ч 111) не само да у потпуности одговарају Вуковим, већ су и у Ивковићевој збирци наведене истим редоследом као у Вуковој – „Ђаво и његов

²⁰ АСАНУ-ЕЗ-134-1-7

шегрт” (СНП 6) и „Права се мука не да сакрити” (СНП 7). У приповеци бр. 13 јунакиња случајно сазнаје за магично средство од ђавола који се скупљају испод дрвета исто као што јунак у приповеци „Правда и кривда” сазнаје од вила (СНП 16), мада је реч о веома распрострањеном мотиву који није морао потећи из Вукове збирке. У Чајкановићевој напомени за приповетку „Син и ђаволски занат” пише: „Вук Прип. №8 ’Ђаво и његов шегрт’ (директан извор!)” (1999²¹: 498), док за Ивковићев запис „Права мука не гине” бележи: „Вук № 7 ’Права се мука не да сакрити’ (директан извор!)” (1999: 532).²² Поређење варијаната показује велику сличност између варијаната забележених код Вука и код Ивковића. Оба записа Вук је добио од Груја Механџића, а затим их стилизовао за штампање.

„Ђаво и његов шегрт” (AaTh 325)

Запис Груја Механџића

Био Еданъ Човекъ које имао сына Единца Овай сынъ Оцоу говоріо Оцъ штаћемо радити ніе хасне тако живіти, яморамъ какви занатъ учіти, видимъ како люди живе кој зна нај манђ заната таи сваки болђ живи него овако паорски живиті. Оцъ емоу допоусті. Онъ поће тражити заната и’тако’ п’утовао’ по край едне воде. Сретнега еданъ човекъ ип’итага шта онъ тражи. Онъ н’моу каже по редоу даби радъ занатъ учіти (СНП, стр. 522).²³

Вукова редакција

Био један човек па имао јединца сина. Овај син рече један пут оцу: „Бабо, шта ћемо радити? Ја овако не могу живети; него идем у свет да учим какав занат. Видиш како је данас: који зна најмање заната, тај сваки боље живи од свакога тежака.” Отац га је дуго одвраћао говорећи му да и у занату има бриге и труда, и како би оставио оца сама! Али кад се син никако не дадне одвратити, најпосле му допусти отац да иде да учи занат. Онда се он дигне у свет да тражи заната. Путујући тако удари на једну воду, и идући покрај те воде сретне се с једним човеком у зеленим хаљинама, па га човек запита куда иде, а он му одговори: „Идем у свет да тражим мајстора каквог да учим занат.” Онда му рече онај човек у зеленим хаљинама: „Ја сам

²¹ У раду се користи друго издање, са Поговором Снежане Самарџије, у којем нема измена у односу на прво издање (1927), осим прилагођавања правописних норми, и лакше је доступно.

²² Није познато да ли је Чајкановић од Ивковића добио потврду да је Живковићу Вуков запис био директан извор или је он сам препознао извор. У другом случају могуће је да је приповедач Миладин Живковић приповетку слушао од другог писменог приповедача.

²³ Механџићев запис штампан је у оригиналу у СНП 1988; овде су поједина слова („ја” и „оук”) замењена графичким решењима компатибилним са уникодом.

мајстор, ходи к мени па учи занат кад ти тако срце иште.” Дете једва дочека и пође с њим. (СНП 6).

Запис Милоша Ивковића

Имао отац једног сина, па-наједно молио оца да-га-пушти да-иде на-занат, да-учи какигођ занат, јер-не-може вако да-се-живи без-никаког заната. Јербо отац много-га туна врђо: „немо, синко, исти, куд-ћу ја бес-тебе!” Јербо он наједно оца гонио, оће д-иде да-тражи занат, и-никако друкче. И-отац-му ту одобрио, и-тад та син пође прокај једне велике воде, и-ту изиђе пред-њег један човек у-зелене аљина, и-запита то дијете исто: „куд си пошо?” рече дете: „пошо-сам да-тражим да-учим занат.” И-човек говори та у-зелене аљина: „ја-сам, рече, мајстор од-заната, ајде с-моном, ако-оћеш занат учити!” И-дете нарадо пошло сас-тог човека у-зелене аљина.²⁴

„Права се мука не да сакрити” (AaTh 946D + 1651)

Запис Груја Механџића

Онај Господаръ трговацъ однесе мачка у Галију, итако поутоуюћи Еданпоутъ доуне јаки ветаръ итако однесе Галију Богъ зна кѹда, да после за 3. мѣца нѣ дошла на своправи поутъ кадѣ стала та бѹря онај Господаръ зачудѣосе дѣ ипосле едвасе упоутѣ докѣ е дошао подѣ едноу варошѣ, кадѣ дошао подѣ варошѣ дође еданъ господаръ кѣ нѣмоу изваога нароучакъ Онај ѣ ѿтиће, итамо рочао. Кадсоу тамо были ироучалии Алии тамо онај има шта и видити, Мишева и Пацова своуна све стране трче чѹдисе овај Господаръ па Говори Штае то за Бога Брате, онај ѿговара датако ѹвексе кодѣ нас есте и данемогоу ѿнји смѣромѣ рочати ни вечерати. Јоштѣ морамо мати сваки свой сандоукѣ кадѣ спавамо пасе ѹ сандукѣ затворимо, данамѣ неби ѿгризли уши (СНП, стр. 524–525).²⁵

Вукова редакција

Он однесе мачка на галију па пође даље путовати; и тако путујући један пут дуне јаки ветар те однесе галију Бог зна куда, да за три месеца није могла изаћи на свој прави пут. Кад ветар стане, господар од галије није знао где је, и пошавши још мало даље, дође под један град. Кад се чује у граду да је дошла галија из непознате земље, навале многи да је гледају, и један од оних људи који је био врло богат, позове господара од галије на вечеру. Кад тамо, али господар од галије има шта и видети: мишеви и пацови трче на све стране и слуге с батинама стоје те бране да не натрче на сто. Онда он рече домаћину: „За Бога, брате, шта је то?” А домаћин му одговори: „Тако је брате, увек код нас, да не можемо од тога звериња на миру ни ручати ни

²⁴ АСАНУ–ЕЗ–134–1–14

²⁵ Механџићев запис штампан је у оригиналу у СНП 1988; овде су поједина слова („ја” и „оук”) замењена графичким решењима компатибилним са уникодом.

вечерати. Још кад спавамо сваки имамо свој сандук, па се у сандук затворимо, да нам не би уши поизодогризало.” (СНП 7).

Запис Милоша Ивковића

Оданде однесе газда мачку у-галие тамо, и-тамо галиу јак ветар занесе, и-отидне галиа у-туђу земљу, и-ту-су замркли код-једног вароша до-прљуше, и-ту-су ти људи оценили да-су-дошли из-друге земље, и-дошли те-гледали. Један богат трговац зовнуо тога трговца из-галие на-вечеру. Кад-тамо на-вечеру, оно пуно миши и-пацови, не-може људи вечерати, и-пошто-вечерау, мора сваки човек у-сандук да-спава да-му-миши уши не-поједу.²⁶

Приповедач у обе приповетке преузима не само наративни склоп и редослед догађаја већ и детаље, као нпр. да је отац дуго убеђивао сина да не иде на занат, да је младић пролазио поред воде одакле је изашао ђаво, да је ђаво био обучен у зелене хаљине, да се младић обрадовао када му је ђаво понудио да учи код њега занат; да је галију однео ветар, да су људи дошли да гледају галију из туђе земље из радозналости, да се људи затварају у сандуке кад спавају да им мишеви и пацови не би појели уши. Осим очигледне разлике између ресавског говора и источнохерцеговачког дијалекта, може се приметити да Вукови записи садрже већи број зависних реченица [„(...) који зна најмање заната, тај сваки боље живи од свакога тежака” – која чак има и пословични тон, „Али кад се син никако не дадне одвратити, најпосле му допусти отац да иде да учи занат.” (СНП 6); „Кад ветар стане, господар од галије није знао где је (...)”, „Кад се чује у граду да је дошла галија из непознате земље, навале многи да је гледају (...)” (СНП 7)] и глаголских прилога (говорећи, путујући, идући (СНП 6); путујући, пошавши (СНП 7), док је приповедач Миладин Живковић склон једноставним реченицама у напоредном односу, којима се одликује „усмени стил” (Воšković-Stulli 1975: 157, Chafe, Tannen 1987, Ong 2002: 36–56) и деикси, односно показним заменицама, које имају референцијалну вредност, као и прилозима за место, који су такође истакнути:

И-отац-му **ту** одобрио, **и-тад** та син пође прокај једне велике воде, **и-ту** изиђе пред-њега један човек у-зелене аљина, **и-запита то** дијете исто: „куд си пошо?” рече дете: „пошо-сам да-тражим да-учим занат.” **И**-човек говори **та** у-зелене аљина: „ја-сам, рече, мајстор од-заната, ајде с-моном, ако-оћеш занат учити!” **И**-дете нарадо пошло сас-**тог** човека у-зелене аљина.

²⁶ АСАНУ-ЕЗ-134-1-15

Оданде однесе газда мачку у-галие **тамо**, **и-тамо** галиу јак ветар занесе, **и-отидне** галиа у-туђу земљу, **и-ту-су** замркли код-једног вароша до-прљуше, **и-ту-су ти** људи оценили да-су-дошли из-друге земље, **и-дошли** те-гледали.

Интеракцијом усменог и писаног и проблемом схватања народне приповетке управо на примеру Вука и Механџића бавио се Немања Радуловић (2011, 2015). Иако није необично да усмени приповедач буде писмен и да преузима из писаних извора (па чак и да сам записује приповетку²⁷), овај пример значајан је за сагледавање процеса вишеструког преношења приповетке из усменог у писани модел и обрнуто, однос према извору, који нам је у овом случају познат, као и обликовање менталног текста, који је у конкретном случају највећу трансформацију доживео на плану израза, док је у осталим сегментима интерпретације показао изузетну конзервативност према предлошку. Истовремено преузимање детаља из Вуковог текста проблематизује закључке о индивидуалном таленту приповедача. Приповедач који је варијанту обликовао са много више детаља у односу на другог приповедача у поређењу примера приповедача бр. 9 и бр. 10 (= Ч 83, Ч 84) сада управо исте те детаље преузима из Вукових варијаната. Овај пример показао је неоснованост раније поменутог Белићевог страха од усвајања туђег начина говора у новој средини због чега је усмене умотворине сматрао лошим дијалектолошким материјалом. Ивковићев казивач приповеда стилем који је много ближи Механџићевом изразу, него Вуковом, чију је стилизацију (можда) читао.²⁸ Овде имамо ситуацију да Вуков писмени приповедач записује приповетку усменим стилем, Вук је стилизује, други писмени приповедач је чита (или слуша од писменог приповедача) и затим приповеда Ивковићу, који је записује. Ако је Ивковићев приповедач заиста читао Вукову збирку, он приповетке у њој доживљава као део усменог фонда.

Приповетке Степана Тоскића из Свилајнца (16, 17, 18, 19) специфичне су по томе што се не поклапају у потпуности са

²⁷ „Механџић је, наиме – сасвим лако перципиран као народни приповедач – ипак писмен информатор који своје приповетке не само казује него, на Вукову молбу, и записује” (Радуловић 2011: 127).

²⁸ Треба имати на уму и пример Томе Воркапића, за којег сакупљач Јован Воркапић у писму од 28. марта 1903. наводи „да је био човјек неписмен, али је знао врло лијепо приповиједати, и његове су приповијетке биљежене онако како их је он приповиједо [...] Овај Тома знао је све готово приповијетке из Вукове збирке и то са свијем готово као што их је Вук прибиљежио” (АСАНУ–Е3–103).

интернационалним типовима из AaTh индекса, изузев последње (бр. 19), која није довршена, па се о њој не могу доносити закључци, али може се приметити да приповетка која је у основи новела о мудрој девојци (AaTh 876) добија шaljиви и пародијски заокрет уношењем скатолошких елемената. Остале су шaljива новела о сналажљивом младићу којег је отац продао због расипништва (бр. 16 = Ч 94), која такође добија пародијски тон увођењем антијунака који је новац инвестирао у изучавање лоповског и свирачког заната и на крају постао царски зет, легендарна прича о Богородици која спасава човека који је жену хтео да прода ђаволу (бр. 17 = Ч 101) и бајка о зачараној царевој кћери која у форми але прождире војнике (бр. 18 = Ч 19). Занимљиво је да се у приповеци бр. 17 ђаво појављује прерушен у војника да искушава јунака, а у бр. 18 јунак бајке је војник Јова, иако је лик војника карактеристичан за приповетке са простора Војне крајине. Како у приповеци бр. 16. помиње „чиновнике” и „спроводнике”, могуће је да је и приповедач био војник. Може се претпоставити и да није био ’старац’, за разлику од друга два приповедача, која је Ивковић експлицитно означио као ’старце’. Љубав између младића и царева кћери стилизована је као испуњавање војничке заповести: „Кад-га-једном поставили за шиљбока код-царског двора, па-како-је он био леп и-виђен младић, царска-се ћерка заљуби у-њег, па-мунда заповеди да-напушти шиљбочно место, и-да-увиде код-ње у-собу, и-ова-је морао да-послуша заповес”. Када приповеда о оваквим ’процедурама’, Тоскић тежи ка административном стилу: „Кад-је-било на-првем пристаништу, та царски великаш уступи роба другом чиновнику, да-га-спроведе до-престолнице, и-напише-му да-га-преда цару, а-он-се другим неким послом врнуо²⁹.” На плану стила приповедач је понекад неспретан, склон плеоназмима: „Дошли-су близу до-одређеног места где-је-ђаво чекао.”³⁰ или (...) „од-ту јабуку што-ти-мајка нарастанку дала кад-си-у-војску пошо; кад-буде окусила од-ту јабуку, она-ће постане као-што-је-била пре док-је-жива била.”³¹. Иако, Чајкановић није вршио измене на тексту, осим једног цензурисаног места које смо већ навели, овакво одсуство било каквих интервенција, чак и у оним случајевима који би код других сакупљача готово сигурно били редиговани, у најмању руку на

²⁹ АСАНУ-ЕЗ-134-1-16

³⁰ АСАНУ-ЕЗ-134-1-17

³¹ АСАНУ-ЕЗ-134-1-18

нивоу редоследа речи или исправљања стилских грешака као што су плеоназми у горенаведеном примеру, може имати два разлога: један је да је Чајкановић једино у Ивковићевом случају веровао у 'аутентичност' записа, те јој је дао предност у односу на своје естетске критеријуме, а други лежи у међусобним односима и поштовању Ивковићевог (или можда Белићевог) научног ауторитета. Може бити индикативно и то што Чајкановић штампа две приповетке испричане по узору на Вукове варијанте (бр. 14 и 15), с обзиром на то да је у то време грађа штампана у другим збиркама сматрана познатом (па понекад због тога и недовољно важном за публикување) или чак неаутентичном. Када се у обзир узму Чајкановићеви критеријуми одабира грађе, који су се заснивали на комбиновању разноликости и репрезентативности типова за одређено подручје са његовим доживљајем естетских вредности текста, необично је да је одабрао овај запис који је сматрао препричаном Вуковом варијантом исто колико и то што је штампао две варијанте истог типа са истог терена, што може бити последица примењивања различитих критеријума за Ивковићеву у односу на друге збирке. Необично је такође што Чајкановић, иначе склон изношењу вредносних судова о сакупљачима и њиховом раду, за Ивковића наводи само да је „стручњак за фонетику и дијалектологију” (1999: 458). Ипак, не може се искључити ни могућност да је Чајкановић био свестан комплексних односа усмене књижевности и писаних извора или да је ове две приповетке штампао како би у зборнику био заступљен већи број различитих типова.

Приликом уређивања антологије *Чудотворни прстен* само две године касније (1929) Чајкановић Ивковићеве приповетке није укључио. Говорећи о критеријумима за састављање антологије, у предговору истиче да је водио рачуна о томе да буде заступљен сваки тип приповетке, али да за неке приповетке није пронашао „довољно леп пример” (2001: 9). Као најбоље оцењује приповетке Луке Грђића Бјелокосића и Јована Воркапића,³² док Ивковића, чији је целокупан корпус укључио у претходну збирку, уопште не помиње. „Чајкановић је у описима рукописа најбоље мишљење изрекао о раду Јована Воркапића и Милана Обрадовића, издвојивши их као интелегентне, паметне, пажљиве и савесне сакупљаче”, примећује Снежана Самарџија (1999: 665). Нема јасних назнака о разлозима за укључивање целе збирке

³² Сакупљаче (Грђића и Воркапића) изједначава са приповедачима, стављајући их у исти ред са Грујом Механџићем, којем приписује прво место (Чајкановић 2001: 9), мада и Механџић „спаја улоге информатора и сакупљача” (Радуловић 2015: 387).

с једне стране и за њено потпуно изостављање у антологији са друге. Чајкановић не помиње да је као критеријум узимао читалачку публику³³, иако остаје могућност да дијалектолошки приређена грађа није била адекватна за ову сврху, а да приређивач није сматрао примереним да материјал редигује.

Ивковићева збирка народних приповедака отвара питање комплексних односа фолклористичког текста у односу на дијалектолошке текстове, односно литерарне стилизације. Редакторским поступком записи су обликовани као заокружене целине које функционишу ван ситуационог контекста, као варијанте типова српских народних приповедака. Занимљиво је да Грујо Механцић народну приповетку бележи, односно доживљава на исти начин. У случају Механцића реч је о ситуацији у којој нема посредника који обликује литерарну стилизацију. Дијалектолошка намена текста, односно тенденција ка бележењу језичких детаља с једне стране ограничава његово тумачење, јер се изостављају све екстралингвистичке информације, док са друге тачност (условно речено) записаног отвара могућност анализирања социо-културног контекста (нпр. читање Вукове збирке, које у свести приповедача има исти статус као слушање усмене варијанте или детаљи на плану садржине и стила који откривају приповедачеву блискост војничком менталитету). Редакторов поступак 'пречишћавања' текста од вантекстовних елемената и обликовање целовитих варијаната народних приповедака приближава га литерарној стилизацији, која је карактеристична за старије фолклористичке записе. Текстови који припадају уметничкој књижевности могу се читати као дијалектолошки, етнографски или фолклорни извори (Сикимић 1997, Милорадовић 2008). Тако схваћени, они су у одређеном смислу репрезентативнији као фолклористичка грађа него поједини примери 'класичног' фолклора. Као што је показала Софија Милорадовић на примеру *Петријиног венца Драгослава Михаиловића*, фиктивни информатор може бити компетентан и поуздан (2008: 225–226). Контекст је такође потпунији зато што његову улогу преузима књижевно дело у својој целини. Ивковићеви казивачи нису фиктивни, али су границе читања њихових казивања условљене одсуством вантекстовних информација. Позивајући се на радове Б. Сикимић и С. Милорадовић, Т. Трајковић проналази аналогију

³³ Ненад Љубинковић наглашава да се „Чајкановић апсолутно није освртао на популарност одређених прича у изборима претходних антологичара” (Љубинковић 2001: 349).

између етнолингвистичког читања књижевности писане на дијалекту и дијалектолошког читања збирке народних предања, те закључује да „у том смислу појам етнодијалекатски текст (Сикимић 2002: 30) у потпуности испуњава обе своје функције” (2020: 314). У Ивковићевим приповеткама није спроведено потпуно „литерарно стилизовање” које подразумева „’превод’ дијалекта у књижевни језик на свим нивоима језичке структуре (на фонетском, морфолошком, синтаксичком и на нивоу дискурса)” (Ратковић 2004: 78). Његови текстови у исто време функционишу као дијалекатски, књижевни и фолклористички, чиме се указује на потребу успостављања дијалога међу различитим дисциплинама.

Збирка народних приповедака које је забележио Милош Ивковић има вишеструки значај за проучавање народних приповедака – грађа која је прикупљана за сврхе дијалектолошких проучавања занимљива је са тематско-мотивског и жанровског становишта, док умерена склоност ка фантастичним уз одсуство комичких елемената отвара могућности за проучавање регионалних одлика поређењем са другом грађом. Однос Белића и Чајкановића према Ивковићевом раду открива понешто о односима у научној заједници у првим деценијама XX века – као ауторитарна фигура у науци Белић је извршио директни утицај на Ивковићева дијалектолошка истраживања и могући утицај на Чајкановића да у збирку уврсти Ивковићеву грађу у целини, без интервенција. У одређеној мери збирка пружа могућност да се уоче индивидуалне карактеристике приповедања Ивковићева три приповедача, као и њихов поглед на свет. У грађи из овог периода ретко су уопште бележена имена казивача, а у оним случајевима када јесу – најчешће је забележен веома мали број приповедача по казивачу. Уједно, обично је целокупна грађа у збирци уобличена поступком текстуализације сакупљача јер је бележена накнадно. Ивковићева збирка отвара могућност да се проблематизују теме о којима није могуће говорити када је у питању друга временски блиска грађа, иако су готово сви закључци последица реконструкције и, као такви, морају се узети са резервом. С друге стране, иако на текстуалном плану приповетке одају утисак говорног догађаја, у њима се не могу наћи директне назнаке вантекстових, метатекстуалних или контекстуалних елемената, што би могла бити последица ’пречишћавања’ усменог текста. Такође, Белићеве инструкције о строгом акценатском систему ресавског говора индиректно

упућују на то да су детаљно забележене одлике говора могле бити последица накнадних преправки. Приповетке забележене почетком 20. века према дијалектолошким захтевима представљају важан извор за проучавање говорног догађаја, јер се по начину бележења разликују од већине текстова из тог времена који су уобичајени део фолклористичких истраживања, понекад бележених књижевним језиком, са већим или мањим 'посредовањем' записивача, али у исто време откривају комплексну природу процеса текстуализације, редиговања текста према сврси за коју су забележене и доводе у питање могућност проучавања вантекстовних елемената у тексту који је потпуно лишен свих квалитета усмене комуникације осим детаљних и релативно поузданих језичких факата.

Цитирана литература

- Белић, Александар. *Дијалекти источне и јужне Србије: с две карте*. Српски дијалектолошки зборник. Књига 1. Београд: Државна штампарија краљевине Србије, 1905.
- Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.
- Ивковић, Милош. „Фолклорно-дијалектолошки прилози”. *Просветни гласник* XXX (1909): 601–609.
- Јовић, Душан. „Трстенички говор”. *Српски дијалектолошки зборник* XVII, Београд, 1–239.
- Живковић Христић, Зоран. „Из преписке Милоша Ивковића”. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 77 (2011): 189–209.
- Латковић, Видо. *Народна књижевност* 1. Београд: Научна књига, 1987.
- Љубинковић, Ненад. „Веселин Чајкановић и антологијски избор српских народних приповедака”. *Чудотворни прстен*. Ниш: Просвета, 2001, 339–350.
- Милановић, Бранислав, Асим Пецо. *Ресавски говор*. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1968.
- Милорадовић, Софија. „Једно могуће читање *Петријиног венца*: књижевно дело као етнодијалекатски текст”. *Слике културе некад и сад. 60 година Етнографског института САНУ*, Зборник 24, Драгана Радојичић (ур.). Београд: Етнографски институт САНУ, 2008, 223–236.
- Радуловић, Немања. „Аполоније, Грујо и Вук”. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 77 (2011): 115–131.

- Радуловић, Немања. „Вук и Механцић: проблем схватања народне приповетке”. *Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*. Нада Милошевић-Ђорђевић, ур. Београд: САНУ, 2015, 385–395.
- Ратковић, Драгана. „Цар Урош и краљ Вукашин”. *Избегличко Косово. Лицеум* 8, Крагујевац, (2004): 77–84.
- Реметић, Слободан. „Сто година дијалектологије на страницама *Јужнословенског филолога*”. *Јужнословенски филолог*, књ. 69 (2013): 13–32.
- Самарија, Снежана. „Уз ново издање ’Српских народних приповедака Веселина Чајкановића’”. Чајкановић, Веселин. *Српске народне приповетке*. Београд: Гутенбергова галаксија, 1999, 657–670.
- Сикимић, Биљана. „Фолклорни елементи у делу Стевана Сремца”. *Књижевно дело Стевана Сремца – ново читање. Зборник радова са научне конференције одржане у Нишу 15. и 16. новембра 1996*. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу и Студијска група за српски језик и књижевност Филозофског факултета, 1997, 21–33.
- Сикимић, Биљана. „Маринко Станојевић: Северно-тимочки дијалекат”. *„Северно-тимочки дијалекат” Маринка Станојевића*. Књажевац: Народна библиотека „Његош”, 2016, 129–133.
- Сикимић, Биљана. „Са странцима на терену. Прилог историји теренске лингвистике у Србији”. *На темељима народних говора. Зборник радова посвећен проф. др Јордани Марковић поводом одласка у пензију*. Трајковић, Татјана и Надежда Јовић (ур.). Ниш, 2020, 591–606.
- СТИЈОВИЋ, Рада. „Ширење аналитизма у говору Горње Ресаве (на примеру статуса инфинитива)”. *Јужнословенски филолог* 69 (2013): 417–428.
- Трајковић, Татјана. „Дијалекатске црте ’Казивања о нечастивим силама’”. *Исходишта* 6 (2020): 313–333.
- Чајкановић, Веселин. *Чудотворни прстен*. Ниш: Просвета, 2001.
- Aarne, Antti, and Stith Thompson. 1961. *The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography*. Second revision. Folklore Fellows Communications, no. 184. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Bošković-Stulli, Maja. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Mladost, 1975.
- Chafe, W., D. Tannen. “The Relation between Written and Spoken Language”. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 16 (1987): 383–407.
- Niles, John. *Homo Narrans – The Poetics and Anthropology of Oral Literature*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999.

Ong, Walter. *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. New York: Routledge, 2002.

Извори

АСАНУ–ЕЗ–21 – Збирка Петра Мирковића

АСАНУ–ЕЗ–103 – Збирка Јована Воркапића

АСАНУ–ЕЗ–134–1 – Збирка Милоша Ивковића

АСАНУ–ЕЗ–375–27 – Писмо Милоша Ивковића СКА

АСАНУ–ИЗ–15050/IV–4 – Преписка Ивковића са Александром Белићем

СНП – Вук Стефановић Караџић. *Српске народне приповјетке. Сабрана дела Вука Караџића*. Књига 3. Мирослав Пантић (пр.), Београд: Просвета, 1988.

Ч – Чајкановић, Веселин. *Српске народне приповетке*. Београд: Гутенбергова галаксија, 1999.

Marina Mladenović Mitrović

COLLECTION OF FOLKTALES BY MILOŠ IVKOVIĆ IN THE LIGHT OF CONTEMPORARY FOLKLORISTICS

Summary

Miloš Ivković (1880–1950), a philologist and a dialectologist, recorded 19 folktales told by three informants in Resava (1903–1905), in the villages Strmosten and Svilajnac. The manuscript is kept in the Ethnographic Collection of SASA Archives and was the subject of various dialectological and linguistic research. All folktales are accentuated by Ivković, and published in the collection *Serbian Folktales* (1927) by Veselin Čajkanović, almost without any changes. This is somewhat an exception, considering that Čajkanović adhered to very strict criteria, and indicates he highly appreciated Ivković's work. However, none of the folktales from this collection was included in the anthology he published two years later (*The Magical Ring*, 1929). The paper examines Aleksandar Belić's and Veselin Čajkanović's implicit and explicit attitudes towards Ivković's work, but also the relations between folkloristics and dialectology, linguistic facts and context in folkloristics, ie the lack of context in Ivković's material. The narrative features of three Ivković storytellers, their narrative techniques, characteristics of their individual styles, the transmission of folktales from oral to written sources and vice versa, were analyzed to the extent that the material allows. The paper reveals the limitations of the material that is perceived as 'authentic' because it was subjected to dialectological requirements, but at the same time points out to the possibility of analyzing some features that are not available in other folktale recordings from the same period commonly used by folklorists.

Key words: Serbian folk tales, dialectological data, SASA Archive, Ethnographic collection, Miloš Ivković, Aleksandar Belić, Veselin Čajkanović, Vuk Karadžić, Grujo Mehandžić.